

Handreiking Manifest Maatschappelijk Verantwoord Inkopen 2016 – 2020 (Handreiking Manifest MVI)

Maatschappelijk Verantwoord Inkopen

Maatschappelijk Verantwoord Inkopen (MVI) betekent dat er bij de inkoop van diensten en goederen (inclusief werken) in alle fasen van het inkoopproces rekening wordt gehouden met de sociale, ecologische en economische dimensies van duurzaamheid. Het is voor overheden een belangrijk instrument dat kan helpen duurzaamheidsambities te realiseren. Deze ambities kunnen onder andere betrekking hebben op het verminderen van CO₂-emissies, de transitie naar een circulaire economie, het voorkomen van schendingen van mensenrechten in de (internationale) productieketen en social return. MVI kan ook bijdragen aan het behalen van specifieke lokale beleidsdoelen, zoals het stimuleren van bepaalde bedrijfstakken en het bevorderen van werkgelegenheid. Daarom hebben overheden en organisaties/instellingen belast met het uitvoeren van een publieke taak¹ op 8 december 2016 het Manifest Maatschappelijk Verantwoord Inkopen 2016-2020 (Manifest MVI) ondertekend.

Manifest MVI

Het Manifest Maatschappelijk Verantwoord Inkopen 2016-2020 geeft in hoofdlijnen aan wat de gedeelde ambities van Nederlandse overheden zijn met betrekking tot MVI. Deze zullen na 8 december vertaald worden naar een actieplan MVI voor de eigen organisatie met specifieke doelstellingen voor beleid en praktijk, passend bij de individuele overheden. Het Manifest MVI kan beschouwd worden als startpunt voor een gezamenlijk traject, waarin de inbedding van MVI in de eigen organisatie centraal staat.

Doel van deze handreiking

Deze handreiking is bedoeld om handvatten te geven aan Artikel 3 van het Manifest MVI. In dit artikel wordt verwezen naar het op te stellen actieplan MVI, dat door alle Partijen wordt gemaakt. Deze handreiking kan daarbij helpen. Indien een Partij reeds concrete ambities heeft geformuleerd zoals bedoeld in het Manifest en deze handreiking dan kunnen deze documenten worden beschouwd als actieplan MVI.

Actieplan MVI

In het actieplan MVI, dat door elke Partij van het Manifest MVI wordt opgesteld, worden de concrete doelstellingen van de eigen organisatie opgenomen. In dit proces zijn zowel bestuurders, als budgethouders, opdrachtgevers en inkopers betrokken. Het actieplan moet voor 30 juni 2017 gereed zijn, openbaar worden gemaakt², en ingaan op:

1. De wijze waarop de organisatie vanuit de inkoopvraag marktpartijen aanmoedigt en uitnodigt tot het leveren van duurzame en innovatieve producten. Hierbij zijn inkooptechnieken nodig die complexer van aard zijn dan alleen het hanteren van minimumeisen uit milieucriteria-documenten, zoals in voorgaande jaren gebruikelijk was. De effectiviteit van MVI kan vergroot worden door onder andere:

- Aan te besteden op basis van ambities. Hierbij vertalen overheden beleidsmatige uitgangspunten, wensen van de opdrachtgever en resultaten van marktconsultatie naar concrete doelstellingen voor inkoopplannen en aanbestedingen.
- Meer gebruik te maken van de dialoog met de markt. Deze dialoog kan al ver voor de aanbesteding plaatsvinden door budgethouder én inkoper gezamenlijk. De dialoog kan

¹ hierna te noemen 'overheden'

² voor partijen die na 8 december 2016 toetreden binnen een half jaar na toetreding.

ook plaatsvinden gedurende de aanbesteding via bijvoorbeeld de concurrentiegerichte dialoog (gezamenlijk de vraag bepalen) of de meervoudig onderhandse aanbestedingsprocedure. Met de recente wijziging van de Aanbestedingwet³ worden de mogelijkheden voor marktdialoog uitgebreid.

- Meer gebruik te maken van gunningcriteria of selectiecriteria. Hierdoor kunnen bedrijven die zich onderscheiden op duurzame maatschappelijke prestaties een aanmerkelijk gunningvoordeel krijgen.
- Vaker uit te gaan van de levensduurkosten van een product of dienst in plaats van alleen de aanschafprijs. Door eerst inzicht te verkrijgen in potentiële besparingen en vervolgens daar op te sturen verbeteren overheden hun duurzaamheid en financiën.
- Vaker te kiezen voor een functionele uitvraag. Hierbij worden functie en/of het doel omschreven in plaats van een uitgebreide technische omschrijving van het te leveren product, dienst of werk.
- De wijze van toetsing van geleverde diensten, goederen en werken op het nakomen van duurzaamheidsbeloftes uit offertes vaker in contractmanagement op te nemen.

2. De wijze waarop de organisatie de driehoek bestuurder-budgethouder-inkoper inzet om te komen tot een zo effectief mogelijk en zo breed mogelijk gedragen MVI beleid én uitvoering met aandacht voor contract en leveranciersmanagement.

3. De algehele beleidsdoelstellingen en ambities van de organisatie en een vertaling van deze algehele doelstellingen en ambities naar specifieke en meetbare doelstellingen en ambities voor de toepassing van MVI. Het actieplan MVI bevat daartoe concrete doelstellingen op (enkele) specifieke beleidsthema's zoals hieronder beschreven.

Thema's binnen MVI

Aan de sociale, ecologische en economische aspecten van MVI kunnen specifieke thema's worden gekoppeld. Belangrijke thema's zijn biobased inkopen, circulair inkopen, klimaatbewust inkopen, innovatiegericht inkopen en internationale sociale voorwaarden. Deze thema's worden hieronder kort toegelicht met suggesties voor concrete doelstellingen voor het actieplan MVI.

Biobased inkopen

Bij biobased inkopen worden producten ingekocht die geheel of gedeeltelijk van hernieuwbare grondstoffen zijn gemaakt. Het gebruik van fossiele grondstoffen wordt teruggedrongen, waardoor de transitie naar een low carbon economie wordt ondersteund.

Voor het actieplan MVI kan als concrete doelstelling voor biobased Inkopen gedacht worden aan bijvoorbeeld:

- het streven naar een percentage biobased inkoop van 10/20/30/x %.
- het streven naar een percentage biobased inkoop van 10/20/30/x% bij X% van de aanbestedingen of bij specifieke productcategorieën.
- het opnemen van biobased als minimumeis in categorieplan als dit markttechnisch haalbaar en financieel gezien redelijk is.

Circulair inkopen

Bij circulair inkopen wordt het inkoopinstrument ingezet om productie en (her)gebruik van producten en diensten te stimuleren en daarmee de transitie naar een circulaire economie te bevorderen. In de circulaire economie bestaat afval niet. Verspilling van grondstoffen wordt tegengegaan door de herbruikbaarheid van producten en materialen te maximaliseren en

³ <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/aanbesteden/inhoud/aanbestedingsregels>

waardevernietiging te minimaliseren. Het circulair inkopen omvat de hele economie: van het moment van winnen van de grondstoffen tot het moment waarop de grondstof weer wordt hergebruikt.

De essentie van circulair inkopen is dat de inkoper borgt dat producten en diensten ingekocht worden die zo ontworpen zijn dat er zo veel mogelijk hernieuwbare en duurzaam geproduceerde grondstoffen zijn gebruikt, die duurzaam gebruikt gaan worden en die vervolgens herbruikbaar zijn of te recycleren zijn tot nieuwe grondstof. Vanuit de Green Deal Circulair Inkopen is circulair inkopen gedefinieerd als: *"de inzet van het inkoopinstrument om productie en (her)gebruik van circulaire producten en diensten te stimuleren en daarmee het aanjagen van de circulaire economie"*. Circulair inkopen vraagt om een meer functionele kijk op de behoefte, waarbij het voornamelijk gaat om de prestatie en er anders wordt gekeken naar het begrip 'eigendom'. Nieuwe verdienmodellen hebben hierin een plaats, zoals het aanbieden van een product als dienst en het maken van afspraken over koop en terugkoop. Daarnaast kan er gedacht worden aan maatregelen om de levensduur van producten te verlengen (bijvoorbeeld deze repareerbaar en renoveerbaar maken) en het tegen gaan van verspilling. In de Tweede Kamer is een motie aangenomen van de leden Cegerek en van Veldhoven. Deze motie vraagt de overheid om 10% circulair in te kopen.

Voor het actieplan MVI kan als concrete doelstelling voor circulair inkopen gedacht worden aan bijvoorbeeld:

- het streven naar een percentage circulaire inkoop van 10/20/30/x %.
- het streven naar een percentage circulaire inkoop van 10/20/30/x % bij X% van de aanbestedingen of bij specifieke productcategorieën.
- het meenemen van de mate van circulariteit van producten en diensten in de gunningcriteria op een onderscheidende manier. Dit kan eventueel gespecificeerd worden naar productgroepen, bijvoorbeeld Duurzaam GWW, kantoormeubilair en ICT.
- aanbesteden op basis van levenscycluskosten bij X% van de aanbesteding of aanbestedingscategorieën.

Klimaatbewust inkopen

In het klimaatakkoord van Parijs (2015) spraken 195 landen af de opwarming van de aarde te beperken tot ruim onder de 2 graden. Dit vereist een spoedige omslag in onder meer onze energievoorziening, ons mobiliteitsstelsel, onze industrie en ons materiaalgebruik. Het vergt van elke organisatie en sector dat het stappen maakt richting een klimaatneutrale bedrijfsvoering. Door klimaatbewust in te kopen kan een aanzienlijke vermindering van de uitstoot van broeikasgassen worden bereikt in de eigen organisatie en bij anderen. Tevens kan via duurzame energie en energiebesparing een bijdrage worden geleverd aan de transitie naar een volledig duurzaam energiesysteem. Uiterlijk 2050 moet deze in Nederland zijn gerealiseerd.

Klimaatbewust inkopen kan op verschillende manieren. In de eerste plaats door leveranciers uit te dagen tot een professionele sturing op CO₂-reductie in het eigen bedrijf. Dit kan bijvoorbeeld door de CO₂ prestatieladder te gebruiken in aanbestedingen. Een andere manier is producten en diensten uit te vragen met een lagere belasting van het klimaat dankzij bijvoorbeeld energiezuinigheid, slimmere logistiek, minder reizen of slimmer materiaalgebruik, en te verbinden met het beleid van de eigen organisatie ten aanzien van verduurzaming van de eigen bedrijfsvoering, CO₂ reductie energievoorziening en vervoersbeleid. Verschillende Rijksorganisaties, gemeenten, provincies en waterschappen doen dat bijvoorbeeld door zichzelf ook te certificeren op de CO₂ Prestatieladder.

Voor het actieplan MVI kan als concrete doelstelling op klimaatbewust inkopen gedacht worden aan bijvoorbeeld:

- het stimuleren van hernieuwbare energieproductie door in 2020 X(30-50-100)% hernieuwbare energie van Nederlandse oorsprong in te kopen.

- het bij X percentage van aanbestedingen/inkopen gebruik maken van de CO₂ prestatieladder.
- alle GWW in 2020 duurzaam aan te besteden conform de Green Deal Duurzaam GWW.
- het meenemen van de CO₂ besparing van producten en diensten in de gunningscriteria of selectiecriteria. Dit kan eventueel gespecificeerd worden naar productgroepen, bijvoorbeeld catering, vervoer en ICT.
- het vaststellen dat de organisatie in 2020 klimaatneutraal is.

Innovatiegericht inkopen

Innovatiegericht inkopen gaat over het kunnen beschikken over innovaties van de toekomst. Met innovatiegericht inkopen stimuleren overheden de markt om innovatieve, duurzame oplossingen te ontwikkelen en te leveren, zodat maatschappelijke vragen worden opgelost en overheden hun publieke taken beter uitvoeren. De essentie van innovatiegericht inkopen is de dialoog met de markt. Deze dialoog start ver voor het aanbestedingstraject. Ideeën van het bedrijfsleven worden mee genomen. Zo'n dialoog gaat verder dan het verkennen van de stand van de techniek of het voorleggen van een probleem. Het omvat ook het versterken van de keten in het bedrijfsleven via samenwerking, het stimuleren van onderzoek en ontwikkeling en in een later stadium consortiumvorming. Innovatiegericht inkopen omvat naast het aanbestedingstraject dan ook andere trajecten die nodig zijn voor een succesvolle inkoop van innovaties. Dit strekt van strategisch beleid tot en met de implementatie en herhaald inkopen van innovaties. Dit is niet complex, maar vraagt om vroeg te beginnen met de vraagarticulatie, inzicht in markttuitdagingen en het consulteren van de markt.

Voor het actieplan MVI kan als concrete doelstelling op innovatiegericht inkopen bijvoorbeeld worden gedacht aan:

- het streven bij inkooptrajecten boven x bedrag (of bij minimaal x procent van de aanbestedingen) standaard te werken met een marktdialoog (door budgethouder en inkoper samen) die start ver voor het aanbestedingstraject.
- aanbesteden op basis van een visie met aandacht voor duurzame oplossingen.
- het binnen de organisatie elk jaar in het zonnetje zetten van de vier meest innovatieve aanbestedingen.

Op sociaal gebied is de inzet vanuit de Rijksoverheid primair gericht op het vergroten van de toepassing van de Internationale Sociale Voorwaarden (ISV) bij de inkoop van alle overheden. Dit is één van de aanbevelingen uit de evaluatie van de toepassing van de ISV (evaluatierapport Berenschot 2014^[1]) en past binnen het Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (MVO) beleid van het kabinet. Alles wat daarnaast met betrekking tot social return wordt gedaan, is vooral lokaal, een waardevolle aanvulling.

Internationale Sociale Voorwaarden

De Internationale Sociale Voorwaarden (ISV) zijn sinds 2013 onderdeel van het duurzaam inkoopbeleid van de Rijksoverheid en van toepassing voor alle rijksopdrachten boven de Europese aanbestedingsdrempel. De ISV zijn gebaseerd op de fundamentele arbeidsnormen van de ILO⁴ en relevante mensenrechtenverdragen (daaronder valt onder andere vrijheid van vakvereniging en recht op collectief onderhandelen, afschaffing van dwangarbeid en slavernij, effectieve afschaffing van kinderarbeid en vrijwaring van discriminatie op het werk en in beroep). Het is de bedoeling dat voor producten met een internationale productieketen, inzichtelijk wordt welke risico's op arbeids- en mensenrechtenschendingen er zijn in de keten en dat ingezet wordt op het voorkomen van deze risico's. In 2014 heeft het kabinet besloten de ISV meer in lijn te brengen met de OESO⁵ richtlijnen

^[1] Kamerstuk 26485, nr. 198 (2014-2015) en bijlagen.

⁴ International Labour Organisation: <http://www.ilo.org>

⁵ <http://www.oesorichtlijnen.nl/>

voor multinationale ondernemingen. De Rijksoverheid verwacht volgens het Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (MVO) beleid namelijk van Nederlandse internationaal opererende bedrijven dat zij invulling geven aan deze OESO richtlijnen. Dit betekent dat zij zich bewust dienen te zijn van hun potentiële negatieve effecten in de wereld, rechtstreeks en via hun keten van toeleveranciers en afnemers. Bedrijven hebben hierbij een verantwoordelijkheid om risico's (op bijvoorbeeld mensenrechtenschendingen of slechte arbeidsomstandigheden) in kaart te brengen, alert te zijn op signalen van stakeholders en de invloed die zij hebben om de situatie te verbeteren aan te wenden: het zogenoemde 'due diligence' principe. Het inkoopbeleid van overheden zelf is één van de manieren om bedrijven te stimuleren deze verantwoordelijkheid op te pakken, bijvoorbeeld door te vragen naar hoe de leverancier invulling geeft aan de genoemde richtlijnen en door te vragen naar een 'due diligence' rapport. Ook zijn praktijkvoorbeelden beschikbaar op de website van Expertisecentrum Aanbesteding PIANOo⁶.

Voor het actieplan MVI kan als concrete doelstelling voor inkopen met aandacht voor ISV gedacht worden aan bijvoorbeeld:

- het standaard vragen aan de opdrachtnemer bij inkooptrajecten betreffende een risicocategorie en boven x bedrag (of bij minimaal x procent van de aanbestedingen) hoe de opdrachtnemer invulling geeft aan ISV, en vragen naar een 'due diligence' rapport. Hierbij moet opgemerkt worden dat veel leveranciers nog geen due diligence rapportage klaar zullen hebben liggen. In dat geval is het belangrijk dat de budgethouder en inkoper het gesprek met de leverancier aan gaat, waarin hij duidelijk maakt wat hij van de leverancier verwacht en afspraken maakt over de stappen die de leverancier gaat zetten om tot de rapportage te komen. (Voor dit gesprek kan de in Artikel 4 lid 2 van het Manifest MVI genoemde handreiking ISV houvast bieden).

Social return on Investment (SROI)

Social return on Investment gaat over het creëren van extra banen, werkervaringsplekken of stageplekken voor mensen met een afstand tot de markt. Dit kunnen mensen zijn die al voor langere tijd werkloos zijn, mensen die gedeeltelijk arbeidsongeschikt zijn of jonge mensen met een handicap. Het op deze manier beschikbaar stellen van banen zorgt ervoor dat de beoogde doelgroep kan participeren in de arbeidsmarkt naar best vermogen en er gebruik wordt gemaakt van extra productiviteit die anders onaangetast zou blijven. Social return is niet bedoeld om bestaande banen te vervangen. Het opnemen van social return betekent veelal dat in aanbestedingen een voorwaarde wordt opgenomen dat een bepaald percentage van de opdrachtsom moet worden besteed de bovenstaande thema's.

⁶ <https://www.pianoo.nl/themas/maatschappelijk-verantwoord-inkopen-mvi-duurzaam-inkopen/praktijkvoorbeelden-mvi>